

मल्लरानी गाउँपालिका
स्थानीय राजपत्र
मल्लरानी गाउँपालिकाद्वारा प्रकाशित

वर्ष ३ मल्लरानी, चैत्र ६ गते, २०७६ साल (अतिरिक्तांक २)

भाग-२

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा २ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी गाउँ कार्यपालिकाले जारी गरेको कार्यविधि सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता कार्यविधि, २०७६

कार्यपालिकाबाट पारित मिति : २०७६/१२/०६

प्रस्तावना :

नेपालको संविधानले आधारभूत स्तरको खानेपानी र सरसफाइ सुविधालाई नागरिकको आधारभूत अधिकारको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । हालका दिनमा सरसफाइको दायरा फराकिलो भइ प्रतिष्ठा, स्वास्थ्य, विकास निर्माण, जनजीविका, सामाजिक सशक्तिकरण र समृद्धिको आधारस्तम्भको रूपमा विस्तारित भई सरसफाइलाई राष्ट्रिय विकासको अभिन्न अंगको रूपमा लिन थालिएको छ । यस सन्दर्भमा पूर्ण सरसफाइलाई महत्व दिई कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न बाञ्छनीय भएकाले, स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा १०२ को उपदफा २ को अधिकार र भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय प्रदेश नं. ५को खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) कार्यविधि २०७६ अनुरूप प्रयोग गरी मल्लरानी गाउँ कार्यपालिकाले यो कार्यविधि बनाएको छ ।

१. शिक्षित नाम र प्रारम्भ

- क) यो कार्यविधिको नाम "खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता कार्यविधि, २०७६" रहेको छ ।
ख) यो कार्यविधि तुरुन्त लागू हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा :

- क) "सरसफाई" भन्नाले मानव मलमुषको सुरक्षित विसर्जनका लागि सेवा र सुविधाहरुको व्यवस्थालाई सरसफाई भनिन्छ । सरसफाईले फोहोरमैला सफालन र फोहोर पानीको विसर्जन मार्फत स्वच्छता कायम गर्नुलाई बुझाउँदछ । जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि गरिएका विभिन्न स्वस्थकर क्रियाकलापहरुको समय कार्य नै सफाई हो भन्ने बुझाउनेछ ।
ख) "स्वच्छता" भन्नाले आफू र बरिपरिको वातावरण सफा गरी रोगको विस्तार रोक्नु र बिरामी हुनबाट बच्न अपनाइने सम्पूर्ण व्यवहारहरु हुन् । स्वच्छताले व्यक्ति र समुदायको स्वस्थ आनीवानी समेतलाई जनाउँछ ।
ग) "सफा र स्वच्छ अवस्था" भन्नाले सफा र स्वच्छ चरणका सूचकहरु पुरा गरेपछि सम्बन्धित समितिबाट अनुमोदन एव प्रमाणीकरण भएको अवस्थालाई जनाउँछ ।
घ) "पूर्ण सरसफाई उन्मुख अवस्था" भन्नाले यस कार्यविधिमा उल्लेखित सफा र स्वच्छ, पूर्ण सरसफाई उन्मुख दुवै चरणका सूचकहरु पूरा गरेपछि सम्बन्धित समितिबाट अनुमोदन एव प्रमाणीकरण भएको अवस्थालाई जनाउँछ ।
ङ) "सार्वजनिक शौचालय" भन्नाले सार्वजनिक स्थानमा हिंडडुल गर्ने जो कोही व्यक्तिले प्रयोग गर्न सक्ने प्रयोगकर्तामैत्री शौचालयलाई बुझाउँछ ।
च) "सम्बन्धित शौचालय" भन्नाले विद्यालय, कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था जस्ता सार्वजनिक निकायहरुमा निर्माण गरिएका प्रयोगकर्तामैत्री शौचालयलाई बुझाउँछ ।
छ) "सामाजिक समावेशीकरण" भन्नाले समुदायका सबै लिङ्ग, जात, जाति, वर्ग, धर्म, व्यवसाय र सबै क्षेत्रका व्यक्तिको योजना तर्जुमा र निर्णय प्रक्रिया र सेवा सुविधामा पहुँच रहेको अवस्था बुझाउँछ ।
ज) "विपद् व्यवस्थापन" भन्नाले बाढी-पहिरो, आगलागी, भूकम्प, भू-क्षय र रोगव्याधि जन्म महामारी जस्ता प्राकृतिक एव मानव सृजित विपद् सम्बन्धी पूर्व तयारी, उद्धार, पुर्नलाभ, पुनर्स्थापना र पुर्ननिर्माण व्यवस्थापनको समष्टिगत व्यवस्थालाई बुझाउँछ ।
झ) "प्रयोगकर्ता-मैत्री खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छताका सुविधाहरु" भन्नाले शारीरिकरूपले असक्षम र अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक आदि सबैलाई प्रयोग गर्न सजिलो हुने प्रयोगकर्तामैत्री सुविधाहरुलाई बुझाउँछ ।
ञ) "बानी व्यवहार विकास" भन्नाले शौचालयको प्रयोग, सावुन पानीले हात धुने, महिलाको महिनावारी व्यवस्थापन लगायत अन्य सरसफाई र स्वच्छता सम्बन्धी आनीवानीको निरन्तर प्रक्रियालाई बुझाउँछ ।
ट) "दिगो सरसफाई" भन्नाले स्वचालित र नियमित रूपमा संचालित सरसफाइलाई बुझाउँछ ।
ठ) "सुर्गभन्त पानी" भन्नाले मानव स्वास्थ्यलाई हानी गर्ने भौतिक, जैवीक र रसायनिक पदार्थहरु नरहेको पानीलाई बुझाउँछ ।
ड) "सरोकारवाला" : भन्नाले सरकारी, गैरसरकारी कार्यालय तथा निकाय, राजनीतिक दल, विद्यालय, सहकारी, निजीक्षेत्र, नागरिक समाज, सञ्चार क्षेत्र, उपभोक्ता समितिहरु लगायतका सरोकारवालाहरुलाई बुझाउँछ ।

परिच्छेद-२

३. गाउँपालिका स्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समिति

- १) मल्लरानी गाउँपालिका स्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछ :

- क) गाउँपालिका अध्यक्ष - अध्यक्ष
ख) गाउँपालिका उपाध्यक्ष - सदस्य
ग) संयोजक, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति - सदस्य
घ) जिल्ला प्रहरी कार्यालय प्रमुख वा प्रतिनिधिहरु - सदस्य
ङ) खानेपानी उपभोक्ता समिति मध्येबाट समितिले तोकेको १ जना - सदस्य
च) स्वास्थ्य र सरसफाई, फोहोरमैला व्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गर्ने गै.स.स.मध्ये वाट समितिले तोकेको एक महिलासहित २ जना - सदस्य
छ) प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत - सदस्य
ज) वास संग सम्बन्धित शाखा प्रमुख - सदस्य
झ) प्रमुख, वास ईकाई सचिव - सदस्य

- २) खुल्ला दिसा मुक्त क्षेत्र घोषण र पूर्ण सरसफाई अभियान कार्यान्वयनका लागि समितिले वडा स्तरिय समितिलाई समेत प्राविधिक सहयोग गर्न आवश्यकता अनुसार कार्यदल गठन गरी परिचालन गर्न सक्नेछ ।

३. वास संग काम गर्ने अन्य संघ संस्थाहरुलाई समितिले आवश्यकता अनुसार बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

४. गाउँपालिका स्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार

- क) मल्लरानी गाउँपालिकालाई पूर्ण सरसफाई बनाउन योजना तर्जुमा गर्ने ।
ख) खुल्ला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणालाई दिगो बनाउँदै पूर्ण सरसफाई सुनिश्चितता गर्ने । त्यसका लागि अनुसूची १ र २ अनुसारका सुचकहरु पूरा गर्नुपर्नेछ ।
ग) मल्लरानी गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका स्वास्थ्य, सरसफाई र फोहोरमैला व्यवस्थापनका क्षेत्रमा काम गर्ने संघ संस्थाहरु वीच समन्वय गर्ने ।
घ) स्वास्थ्य, सरसफाई र फोहोरमैला व्यवस्थापनका क्षेत्रमा काम गर्ने संघ संस्थाहरुको स्रोत र साधनलाई एकीकृत परिचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
ङ) पूर्ण सरसफाई र स्वच्छता सम्बन्धी बानी व्यवहार विकास गर्न अभियान सञ्चालन गर्ने ।
च) पूर्ण सरसफाई, फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि वडास्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समितिलाई आवश्यक सहयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
छ) खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता कोषको व्यवस्थापन गर्ने ।
ज) खानेपानी सरसफाई तथा स्वच्छता उपभोक्ता समितिको क्षमता विकासगरी खानेपानी महसुल निर्धारणमा गर्ने गराउने ।

५. वडास्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता व्यवस्थापन समिति :

- मल्लरानी गाउँपालिकाको प्रत्येक वडामा वडा स्तरिय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समिति देहाय बमोजिम गठन हुनेछ ।

- क) वडा अध्यक्ष - सयोजक
ख) सम्बन्धित वडावाट प्रतिनिधित्व गर्ने गाउँकार्यपालिका सदस्य - सदस्य
ग) वडा समितिका सदस्यहरु - सदस्य
घ) वडाका स्वास्थ्य संस्था प्रमुख - सदस्य
ङ) स्वास्थ्य, सरसफाई र फोहोरमैलाको क्षेत्रमा काम गर्ने सघ संस्थामध्ये समितिले तोकेको एक महिलासहित ३ जना - सदस्य
च) वडा सचिव - सदस्य सचिव
६. वडास्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार
- क) वडालाई खुला दिसामुक्त क्षेत्र पश्चातका योजना बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने ।
ख) वडामा खुल्ला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणालाई दिगो बनाउदै पूर्ण सरसफाई सुनिश्चितता कायम गर्ने ।
ग) वडामा गठन भएका टोल विकास संस्थाहरुलाई वडाको खुल्ला दिसामुक्त र पूर्णसरसफाई अभियानमा परिचालन गर्ने ।
घ) वडाभित्र रहेका स्वास्थ्य, सरसफाई र फोहोरमैला व्यवस्थापनका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरु बीच समन्वय गर्ने ।
ङ) वडास्तरमा स्वास्थ्य, सरसफाई र फोहोरमैला व्यवस्थापनका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरुको स्रोत र साधनलाई एकीकृत परिचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
च) वडास्तरमा पूर्ण सरसफाई र स्वच्छता सम्बन्धी बानी व्यवहार विकास गर्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने ।
छ) मल्लरानी गाउँपालिकास्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समितिबाट प्राप्त निर्देशनहरु कार्यान्वयन र आवश्यक समन्वय गर्ने ।
७. समितिको बैठक
- क) बैठकका लागि ५१% सदस्यको उपस्थितीलाई गणपुरक संख्या मानिनेछ ।
ख) व्यवस्थापन समितिको बैठक तिन महिनामा एक पटक अनिवार्य र अन्य समय आवश्यकता अनुसार जुनसुकै समयमा पनि बस्न सकिनेछ ।
ग) समितिका पदाधिकारीले बैठक बसेको दिन गाउँपालिकाले तोके बमोजिमको बैठक भत्ता पाउनेछन् ।
घ) दफा ३ (१) र दफा ५ बमोजिमको गठित समितिको बैठक सम्बन्धी व्यवस्था माथि उल्लेख उपदफा क, ख, ग बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद- ३

८. कोषको व्यवस्था

यस कार्यविधिको अर्धनमा रहे खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता व्यवस्थापन कोष" को स्थापना गरिने छ । सो कोषमा देहाय बमोजिमको रकम हुनेछ :

- क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने रकम ।
ख) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने रकम ।

- (ग) गाउँसभाबाट कोषमा प्राप्त हुने रकम ।
(घ) दान् मुलुक, दान् सस्था, अन्तर्गाष्ट्रिय, गाष्ट्रिय र स्थानीय गैरसरकारी सस्थाबाट कोषको नाममा सोभै प्राप्त भएको रकम,
(च) कोषलाई अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम ।
९. कोष सञ्चालन
- कोषको रकम समितिबाट मल्लरानी गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका कुनै बैकमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ । कोषको खाता प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत र आर्थिक प्रशासन शाखा प्रमुखको सयुक्त दस्तखतबाट सञ्चालन हुनेछ । कोषमा जम्मा भएको रकम देहायको कार्यको लागि मात्र खर्च गरिनेछ :
- क) खुल्ला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा पश्चातका अभियान तथा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
ख) गाउँपालिका क्षेत्रलाई प्लाष्टिक भोलामुक्त गाउँ बनाउने अभियान सञ्चालन गर्ने ।
ग) पूर्णसरसफाई र फोहोर मैला व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा सलग साभेदार सस्थाहरुसंग साभेदारी गर्ने ।
घ) विपद्को कारणबाट भएको फोहोर मैला तथा प्रदुपणको विमर्जन (डिस्पोजल) गर्ने,
ङ) फोहोरमैला व्यवस्थापन र पूर्णसरसफाई व्यवस्थापनका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
च) गाउँ कार्यपालिका बैठकले अतिविपन्न घर परिवार भनी छनोट गरेका घरधुरीलाई पूर्णसरसफाईका कार्य सञ्चालन गर्न ।
छ) कोषको रकम फोहोरमैला व्यवस्थापन र पूर्णसरसफाई वाहेकका कार्यमा खर्च गर्न पाइने छैन ।
१०. लेखापरीक्षण :
- क) कोषको आम्दानी खर्चको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको लेखा प्रणाली बमोजिम राखिनेछ ।
ख) कोषको आन्तरिक लेखा परीक्षण आन्तरिक लेखा परिक्षण शाखाबाट र अन्तिम लेखा परीक्षण प्रचलित कानुन बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-४

११. अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन

कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन, गुणात्मक उपलब्धि र दिगोपनका लागि निरन्तर अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन तयारी गर्ने कार्यलाई संस्थागत गरिनेछ । कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि घरायसी तथा संस्थागत तहमा समेत अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नुपर्नेछ । अनुगमनका नीतिगत पक्ष, कार्यान्वयन विधि, बाधा अवरोध, चुनौती, अवसर, कार्य कुशलता, प्रभावकारिता तथा प्राविधिक पक्ष लगायतका विषयहरुमा केन्द्रित रहनेछ । अनुगमन मूल्याङ्कन कार्य अनुसूची २ बमोजिम हुनेछ ।

१२. पुरस्कार, सम्मान र कदर

गाउँपालिका क्षेत्रको विभिन्न तहमा, पूर्ण सरसफाई अभियान सञ्चालनमा विशेष योगदान पुऱ्याउने व्यक्ति, समुह र सस्था आदिलाई सम्मान एवं पुरस्कृत गर्न सकिनेछ ।

१३. संशोधन:

यस कार्यविधिलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न गाउँकार्यपालिकाले संशोधन गर्न सक्नेछ ।

१४. बचाउ तथा खारेजी:

यस कार्यविधिमा व्यवस्था भएका कुराहरु, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय प्रदेश नं. ५ को खानेपानी सरसफाई तथा स्वच्छता (वास) कार्यविधि २०७६ सँग बाभिएको हदसम्म स्वतः अमान्य हुनेछ ।

अनुसूची १

दफा ४ को (ख) सँग सम्बन्धित

१. सफा तथा स्वच्छ क्षेत्र

यस चरणमा निम्न लिखित क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ :

- क) दफा ३ (१) र दफा ५ बमोजिमको गठित समितिहरुलाई सक्रिय गरिनेछ ।
- ख) समन्वय समिति र सरोकारवालाहरुको सहभागितामा खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणाको पुनरावलोकन एवं त्यसपछि सञ्चालन गरिने क्रियाकलापहरुलाई सहयोग गर्न कार्यदल गठन गरिनेछ ।
- ग) सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सक्रियतामा गाउँपालिका र वडास्तरिय सरसफाई स्वच्छता योजना तर्जुमा गरिनेछ ।
- घ) गाउँपालीका केन्द्रदेखि वडा र टोल तहमा खानेपानी, सरसफाई, स्वच्छता सम्बन्धी मानव संसाधन विकासका लागि क्षमता विकास तालिम तथा अभिमुखीकरण गोष्ठीहरु आयोजना गरिनेछ ।
- ङ) खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छतासँग सम्बन्धित विभिन्न विषयहरु चर्पीको समुचित प्रयोग, व्यक्तिगत सरसफाई, न्यूनतम आवश्यक तथा सुरक्षित पानीमा पहुँच तथा प्रयोग, सुरक्षित खानाको प्रयोग, सफा र स्वच्छ घर, विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था एवं कार्यालय, टोस तथा तरल फोहोरको व्यवस्थापन, ढल तथा मानव मलमूत्रीय फोहोर व्यवस्थापन, वातावरणीय सरसफाई आदिका विषयमा आम सञ्चारको प्रयोग, अनुशिक्षण, गोष्ठी, तथा घरदैलो कार्यक्रम मार्फत जनचेतनामूलक क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ ।
- च) खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता प्रवर्द्धनको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नका लागि स्थानीय परिवेश र भाषा अनुरूप सूचना, शिक्षा र सञ्चार सामग्रीहरुको विकास र वितरण गरिनेछ ।
- छ) खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता सामग्रीहरुको ग्रामीण क्षेत्रसम्म पहुँच विस्तार गर्न निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ ।
- ज) सबै घरघुरीमा चर्पी एवं संस्थागत निकाय र आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक स्थानमा शौचालयहरुको निर्माण गरी चर्पीमा सबैको पहुँच र सावुन पानीसहितको प्रयोगको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
- झ) आवश्यकता अनुसार सबै सार्वजनिक (बजार, राजमार्ग, धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल लगायत) तथा संस्थागत शौचालयहरु प्रयोगकर्तामैत्री (वातावरणमैत्री, बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री, अपाङ्गता र बृद्धमैत्री) बनाइनेछ ।

- ञ) घरघुरी, स्थानीय सघनस्था क्लब, समूह, समिति आदि मार्फत घरायसी चर्पी, संस्थागत तथा सार्वजनिक शौचालयहरुको नियमित मर्मतसम्भार र स्तरोन्नती गरी स्वच्छता कायम गरिनेछ । बालबालिकाको दिसालाई सुरक्षित विसर्जन गरिनेछ ।
- ञ) व्यक्तिगत स्वच्छता एवं सावुन पानीले हात धुने व्यवहारको विकासका लागि घर, संस्थागत निकाय, सार्वजनिक शौचालय, होटेल, क्यान्टिन आदिमा सावुन पानीसहित हात धुने स्थानको निर्माण सम्बन्धित जिम्मेवार पक्षले गर्नुपर्नेछ ।
- ट) समुदाय परिचालन, आम संचार, सूचना, शिक्षा, सञ्चार सामग्रीहरु मार्फत घरघर, टोलटोल र संस्थाहरुमा खाना खानु अघि, बच्चालाई खाना खुवाउनु भन्दा अघि, दिसा गरेपछि, बच्चाको दिसा धोएपछि, फोहोर तथा विषादी आदि छोए पछि सावुन पानीले हात धुने लगायत थप व्यक्तिगत स्वच्छता प्रवर्द्धन सम्बन्धी ज्ञान, अभ्यासको प्रचार प्रसार र प्रदर्शनी गरिनेछ ।
- ठ) महिलाहरुको महिनावारीलाई प्राकृतिक प्रक्रियाका रूपमा लिई यसको स्वच्छता र व्यवस्थापनको लागि घरायसी, विद्यालय तथा संस्थागत निकायमा महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि स्थानीय टोली प्याड वा अन्य साधनहरुको सफाई एवं सुरक्षित विसर्जन सम्बन्धी ज्ञानको प्रचार प्रसार गरिनेछ । समुदाय, विद्यालय, संस्थागत निकाय तथा सार्वजनिक शौचालयहरुमा स्थानीय टोली प्याड वा अन्य साधनहरुको सरसफाई एवं विसर्जन गर्ने वैज्ञानिक व्यवस्था गरिनेछ ।
- ड) सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्यमा सबै घरघुरी, संस्थागत निकाय, सार्वजनिक स्थानहरुमा खानेपानी आयोजना निर्माण तथा पुनर्स्थापना र मर्मत सम्भार गरी आधारभूत स्तरको खानेपानीको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ढ) सुरक्षित खानेपानीमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको समेत पहुँच सुनिश्चित गरी खानेपानी आयोजना र यसका स्रोतहरु मुहान, इनार, ह्याण्डपम्प, कुवा, वर्षातको पानी संकलन ट्यांकी आदिको संरक्षण गरी सरसफाई र स्वच्छताका विभिन्न वैज्ञानिक उपायहरु अवलम्बन गरी कायम गरिनेछ ।
- ण) घरायसी, संस्थागत तथा सार्वजनिक स्थानहरुमा पानीको सुरक्षित व्यवस्थापनका लागि ज्ञान, सीप, अभ्यास सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ । निजी क्षेत्रसंगको सहकार्यमा घरायसी, संस्थागत, सामुदायिक स्तरमा पानी प्रशोधन, शुद्धीकरण सम्बन्धी सामग्रीहरुको बजारीकरण गरी कुनै विधि (फिल्टर, सोडिस, उमाल्ने, क्लोरिनेशन वा अन्य)को छनौट गर्ने अवसर उपलब्ध गराइनेछ ।
- त) समुदाय परिचालन र आम सञ्चार क्षेत्रद्वारा घरायसी तहमा खाना प्रयोग सम्बन्धी सुरक्षित व्यवहार जस्तै खाना राम्ररी पकाएर खाने, वासी खाना नखाने, खाएमा आवश्यक तापक्रम तथा शुद्धता कायम गरी खाने, फलफूल तथा काचै खाने खाद्यन्न राम्ररी धोएर सफा गरी खाने आदि बानी व्यवहारको विकास गरिनेछ ।
- थ) सम्बन्धित सरकारी, गैर सरकारी संस्था, उपभोक्ता संस्था, नागरिक समाज आदिको संयुक्त टोलीमार्फत संस्था, विद्यालय, होटल, रेस्टुरा, क्यान्टिन, होस्टेल आदिमा प्रयोग हुने खाना, खाना पकाउने तथा खानेभाँडाको सफाई र स्वच्छता कायम गर्नका लागि प्रभावकारी अनुगमन गरिनेछ ।

- द) घरायसी एव सस्थागत तहमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, सामुदायिक परिचालक एव पूर्ण सरसफाइ स्वयंसेवकहरू मार्फत घरायसी सरसफाइको महत्व, घर तथा सस्थाभित्र बाहिर सरसफाइ, भान्सा तथा गोठको सरसफाइ पशुपक्षीको व्यवस्थापन, ठोस फोहोर संकलन, वर्गीकरण, त्यसको पुनः प्रयोग जस्ता कार्यहरू गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ।
 - ध) घरायसी तथा सस्थागत निकायबाट निस्कासन भएको फोहोर पानीको व्यवस्थापन तथा प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान, सीप सम्बन्धमा प्रशिक्षण तथा अभिमुखीकरण र प्रचारप्रसार गरिनेछ।
 - न) निजी तथा सहकारी क्षेत्रसंगको सहकार्य र समन्वयमा घरायसी, सामुदायिक तथा सस्थागत तहमा ठोस (कुहिने र नकुहिने) तथा तरल फोहोर व्यवस्थापनका लागि स्थानीय परिवेशमा उपयुक्त हुने प्रविधिको मिफारिस गर्नुका साथै आवश्यकता अनुसार निर्माण, व्यवस्थापन र सञ्चालन गरिनेछ।
 - प) घर, सस्था, कार्यालय, सामुदाय, सार्वजनिक स्थान आदिमा रहेको शौचालयको खान्डो/सेप्टिक ट्याङ्की भरिएपछि त्यहाँको मानव मलमूत्रीय फोहोरको उपचार गरी सुरक्षित स्थानमा विसर्जन गर्न स्थानीय स्तरमा संचालन गर्न सकिने प्रविधिको वजारीकरण गरी प्रयोग र सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
 - फ) टोल विकास सस्था, क्लव, समिति आदिद्वारा सामुदायिक तथा सार्वजनिक सर्पत्ति, गाँउ, नगर, टोल, बाटोघाटो, चौतारा, पाटीपौवा आदिको सरसफाइ गरी सामुदायिक स्वच्छता प्रवर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याइनेछ।
 - ब) गाउँपालिका क्षेत्रमा ठोस तथा तरल फोहोरमैलाको उचित संकलन, वर्गीकरण, ढुवानी, प्रशोधन, पुनः प्रयोग र अन्तिम निस्कासनको एकीकृत व्यवस्थापनका लागि स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइटको निर्माण गर्न पहल गरिनेछ।
 - ब) अस्पताल, उद्योगधन्दा तथा कलकारखानाबाट निस्कने ठोस तथा तरल फोहोर सोहि हानाभित्र सुरक्षित स्थानमा नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुसार व्यवस्थापन गरी अन्तिम विसर्जनका लागि हानाबाहिर निस्कासन गर्न दिइनेछ।
 - म) नगर एवं नगरोन्मुख क्षेत्रका घरायसी, सस्थागत, सार्वजनिक स्थानलाई ध्यानमा राखी व्यवस्थित ढल प्रणालीको निर्माण गर्नका लागि योजना तर्जुमा गरिनेछ।
 - य) दीर्घकालीन रूपमा गाउँपालिका क्षेत्रमा वधशालाहरूको निर्माण, वधशालाको सरसफाइ गर्ने कार्ययोजना बनाई त्यस क्षेत्रबाट संचालित फ्रेसहाउस र त्यसबाट निस्कने फोहोरको व्यवस्थापन गर्न सम्बन्धित व्यवसायीहरूलाई नै गर्न लगाइनेछ।
 - र) गाउँ कार्यपालिकाले आफ्नै लगानीमा स्वच्छ खानेपानी फिल्टर उद्योग तथा वजारीकरण गर्ने कार्य सञ्चालनमा ल्याउनेछ।
माथि उल्लेखित क्रियाकलापहरू सम्पन्न भए पश्चात् अनुसूची १ को ४ बमोजिम स्व-घोषणा, अनुमोदन तथा प्रमाणीकरण गर्न सकिनेछ।
२. पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र
पूर्ण सरसफाइ अभियान अन्तर्गत कुनै पनि क्षेत्रलाई सफा र स्वच्छ क्षेत्र घोषणा र कायम गरी सकेपछि निरन्तर रूपमा तर्जुमा उल्लेखित पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछ :

- क) सफा र स्वच्छ क्षेत्र चरणमा सञ्चालित योजना, कार्यक्रम, क्रियाकलापहरूको पुनरावलोकन गरिनेछ। र आवश्यकता अनुसार सधारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- ख) घर, सस्था, शौचालयबाट ढल प्रणाली वा कुनै माध्यम मार्फत निश्चित स्थानमा सुरक्षित तरिकाले मानव मलमूत्रीय फोहोर (Faecal Sludge) निस्कासन तथा संकलन गरिनेछ। यसरी संकलित मानव मलमूत्रीय फोहोर तथा फोहोरपानीलाई उपयुक्त प्रविधि मार्फत प्रशोधन गरी त्यहाँबाट निस्कने वस्तुहरू (Products) लाई घरायसी सरसफाइ, कृषि वा अन्य क्षेत्रमा पुनःप्रयोगमा जोड दिइनेछ। निजी क्षेत्रसंग सहकार्य गरी यस्तो कार्यलाई अझ प्रभावकारी बनाइनेछ।
- ग) घर, सस्था, कार्यालयमा प्रयोग तथा पुनः प्रयोग हुन नसकेको ठोस फोहोरमैलालाई स्रोतबाट सिधै संकलन गरी स्यानिटरी ल्याण्डफिल्डमा सुरक्षित रूपमा स्थानान्तरण, प्रशोधन एव विसर्जनको व्यवस्था गरिनेछ।
- घ) स्थानीय निकाय र सरोकारवालाहरूको समन्वयमा आकाशो पानी संकलन गरी प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।
- ङ) गाउँ उन्मुख वस्ती तथा गाउँ क्षेत्रमा फोहोरपानी तथा सतही ढलको व्यवस्था गरिनेछ।
- च) नदीनालाको सरसफाइ, पार्क निर्माण तथा हरियाली प्रवर्द्धनमा जोड दिइनेछ।
- छ) सरोकारवालाहरूसंगको समन्वयमा अस्पताल एव औद्योगिक तथा कलकारखानाबाट उत्पादित जोखिमयुक्त फोहोरमैलाको सुरक्षित विसर्जन गरिनेछ।
- ज) सरोकारवालाहरूको समन्वयमा प्रयोगकर्तामैत्री उच्च गुणस्तरका खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छताका सुविधाहरू प्रवर्द्धन र विकास गरी पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र निर्माणमा केन्द्रित रहन समुदाय परिचालनका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछ।

३. सफा र स्वच्छ अवस्था एवं पूर्ण सरसफाइका सूचकहरू

- पूर्ण सरसफाइ अभियान अन्तर्गत सफा र स्वच्छ क्षेत्र एवं पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्रको स्व-अनुगमन वा प्रमाणीकरणका लागि अनुगमन गर्दा निम्न लिखित सूचकहरूलाई आधार मानी उक्त क्षेत्रको अवस्थाको लेखाजोखा, घोषणा एवं प्रमाणीकरणको अनुमोदन प्रक्या अवलम्बन गरिनेछ।

क) सफा र स्वच्छ अवस्था क्षेत्र घोषणा चरणका सूचकहरू

तल दिइएका ७ वटा मुख्य सूचकहरू अध्ययन गरी सो हासिल भएको पाइएमा कुनै क्षेत्रलाई सफा र स्वच्छ क्षेत्र भनी स्व-घोषणा वा प्रमाणीकरण गर्न सकिनेछ।

१. योजना तर्जुमा तथा व्यवस्थापन

समन्वय समिति सक्रिय रहेको,

WASH Plan तर्जुमा भएको

क्षमता विकासको लागि तालिमहरू सञ्चालन गरिएको,

२. चर्पीको समुचित प्रयोग

- ▶ प्रत्येक घरधुरी, सघसस्था र आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक स्थानहरूमा चर्पी निर्माण भइ प्रयोग भएको,
- ▶ सावुन पानीसहितको सुरक्षित, सफा चर्पी भएको,
- ▶ खुला ठाँउमा दिसा नभेटिएको,
- ▶ सघसस्थाका र सार्वजनिक शौचालय प्रयोगकर्तामैत्री भएको,

३. व्यक्तिगत सरसफाइ

- ▶ प्रत्येक घरले उपयुक्त स्थानमा साबुन पानी सहितको हात धुने स्थान बनाएको,
- ▶ घर, विद्यालय संघसंस्था र सार्वजनिक शौचालयहरूमा साबुन पानीले हात धुने सुविधा (स्थान र साबुन पानी) भएको,
- ▶ घर, विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था, कार्यालयहरूमा साबुन पानीले हात धुने, महिलाको मासिक धर्म व्यवस्थापन लगायतका व्यक्तिगत सरसफाइ सम्बन्धी ज्ञान र अभ्यास भएको,
- ▶ व्यक्तिगत सरसफाइमा ध्यान पुऱ्याएको (समुदायका सदस्य, विद्यालयका विद्यार्थी शिक्षक/कर्मचारी,होटेल र रेस्टुराका कर्मचारी/व्यवस्थापक समेत)

४. सुरक्षित पानीमा पहुँच तथा प्रयोग

- ▶ आधारभूत स्तरको खानेपानीमा सबैको पहुँच भएको,
- ▶ खानेपानी प्रणालीबाट सुरक्षित खानेपानी उपलब्ध नभएको अवस्थामा घरायसी, विद्यालय, संघसंस्थामा पानी शुद्धीकरणका कुनै एक विधिको प्रयोग गरेर मात्र पानी पिउने गरेको,
- ▶ घरायसी पानी शुद्धीकरणका आवश्यक सामग्रीहरू स्थानीय बजारमा उपलब्ध भएको,

५. सुरक्षित खानाको प्रयोग

- ▶ घरको भान्सा, होटेल, क्यान्टिन तथा रेस्टुरा सफा रहेको र बासी तथा सडेगलेको खाना नखाने/नबच्ने गरेको
- ▶ खाना पकाउने र खाने भाँडा सफा हुनुका साथै खानेकुरा र पिउने पानी छेपेर राखेको,
- ▶ फलफूल तथा खानेकुराहरू राम्रोसंग सफा गरेर एवं पकाएर, तताएर खाने, खुवाउने गरेको,
- ▶ सुरक्षित खानाको अनुगमनका लागि कार्यदल गठन गरी कस्तीमा चौमासिक रूपमा अनुगमन हुने गरेको,

६. घरायसी एवं संस्थागत सरसफाइ

- ▶ घर, विद्यालय, संघ संस्था भित्र तथा बाहिर सफा रहेको,
- ▶ विद्यालय, संघसंस्था र सार्वजनिक शौचालयहरूमा मासिक धर्म/महिनावारीमा प्रयोग गरिएका स्यानीटरी प्याड वा अन्य साधनहरूको सफाइ एवं विसर्जन गर्ने वैज्ञानिक व्यवस्था भएको,
- ▶ घर आगन एवं विद्यालय, संघसंस्थाबाट निस्कने फोहोरलाई वर्गीकरण गरी कुहने र नकुहने फोहोरको समुचित व्यवस्थापन गरेको । घर एवं विद्यालय, संघसंस्थाबाट निस्कने फोहोरपानीको सुरक्षित निस्कासन भएको,
- ▶ अस्पताल, उद्योग, कलकारखानाबाट निस्केको फोहोरको सुरक्षित संकलन, निस्कासन तथा विसर्जन सोही संस्थाले गर्ने गरेको,
- ▶ उपयुक्त तरिकाले पशुपक्षीको गोठ तथा खोर र मलमूत्र व्यवस्थापन गर्ने गरेको,
- ▶ भान्सा कोठामा हावा ओहोरदोहोर हुने उचित व्यवस्था तथा धुँवा रहित चुल्होको प्रयोग भएको,

७. यातावरणीय सरसफाइ

- ▶ गाउँ, टोल, नगर एवं सडक, चौमार्ग आदि सार्वजनिक स्थानहरूको सरसफाइको लागि सरसफाइ समिति गठन भएको, घग्गयसी एवं संस्थागत तहमा ठोस तथा तरल फोहोर (मानव मलमूत्र बाहेक) व्यवस्थापनको
- ▶ आवश्यकता अनुसार उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग भएको (पक्की वाटरशील चर्पी र व्यवस्थित सेप्टिक
- ▶ ट्याकमा जोडिएको,
- ▶ मानव मलमूत्रको व्यवस्थापनको हकमा व्यवस्थित सेप्टिक ट्याकीमा जोडिएको पक्की वाटरशील चर्पी लगायत अन्य उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग भएको,
- ▶ गाउँ वा वडाउन्मुख क्षेत्रबाट निस्कने फोहोरमैला (ठोस तथा तरल) को उचित व्यवस्थापन भएको,
- ▶ गाउँ र वडाउन्मुख क्षेत्रमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनको लागि स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइटको पहिचान गरी निर्माणका योजना तर्जुमा भएको,
- ▶ व्यवस्थित ढल प्रणाली (मानव मल मूत्रीय फोहोरको व्यवस्थापन वा वैज्ञानिक फोहोरपानी प्रशोधन प्रणाली) को योजना तर्जुमा भएको,

ख) पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र घोषणा चरणका सूचकहरू

- ▶ प्रयोगकर्ता(मैत्री गुणस्तरीय चर्पी निर्माण भएको,
- ▶ नेपाल गुणस्तर मापदण्ड अनुसारको पिउने पानीमा सबैको पहुँच भएको,
- ▶ ग्रामीण तथा छरिएका वस्तीमा मानव मलमूत्रको व्यवस्थापनको हकमा व्यवस्थित सेप्टिक ट्याकीमा जोडिएको पक्की वाटरशील चर्पी लगायत अन्य उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग भएको
- ▶ नगर र नगरोन्मुख क्षेत्रमा प्रशोधनसहितको व्यवस्थित ढल निर्माण भएको,
- ▶ ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनका लागि आवश्यकता अनुसार स्यानिटरी ल्याण्ड फिल्ड साइटको निर्माण गरी सञ्चालनमा रहेको,
- ▶ नगर र नगरोन्मुख क्षेत्रमा सम्भव भए सम्म फोहोरमैलाको कम उत्पादन, पुनःप्रयोग र रिसाइकल गर्ने व्यवस्था भएको,
- ▶ आकासे पानी संकलन र उपयोग गरेको,
- ▶ नदीनाला, पोखरी, ताल तलैयाको पानीको प्राकृतिक गुणस्तर कायम राखेको,
- ▶ वस्ती, टोल वरपर यथोचित हरियाली र पार्क निर्माण भएको,

४. स्व-घोषणा, अनुमोदन तथा प्रमाणीकरण

- क) पूर्ण सरसफाइ अभियानलाई निरन्तर रूपमा सञ्चालन गर्दै जाँदा गाउँपालिकाले सरसफाइका क्रियाकलापहरूको स्व-अनुगमन, अबलोकन, मूल्याङ्कन एवं स्तरोन्नति कार्यलाई निरन्तर रूपमा संचालन गर्नेछ ।
- ख) पूर्ण सरसफाइ अभियान सञ्चालन गर्ने क्रममा अनुसूची ३ को (क) र चर्पीको समुचित प्रयोगका सूचकहरू पूरा गर्ने खुला दिसामुक्त घोषणा कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्नेछ । खुल्ला दिसामुक्त घोषणा प्रमाणिकरण अनुसूची ५ अनुगमनका सूचकहरू र प्रमाणीकरण गर्ने आधारमा रही प्रमाणिकरण गर्नुपर्नेछ ।

- ग. खुला दिसामुक्त घोषणापछि कुनै वडाले सञ्चालित पूर्ण सरसफाइका सफा र स्वच्छ क्षेत्रका क्रियाकलापहरू पूरा गरेपछि सम्बन्धित वडा समिति वा कार्यदलले उक्त क्षेत्रको अनुगमन गरी सफा र स्वच्छ क्षेत्रका उल्लिखित सूचकहरू पूरा भएको अवस्थामा आफ्नो क्षेत्रलाई सफा र स्वच्छ क्षेत्रका रूपमा स्व.घोषणा गर्नुभन्दा अगाडि अनुसूची ८ अनुसारको स्टीकर तयार गरी प्रत्येक घरधुरीमा वितरण गर्नेछ र स्व-घोषणा गर्न सक्नेछ। यसरी सफा र स्वच्छ घोषणा गरिएपछि त्यस क्षेत्रलाई गाउँपालिका स्तरीय समितिबाट अनुगमन तथा अवलोकन गराइ सफा र स्वच्छ क्षेत्रका रूपमा प्रमाणीकरण गराउन सकिनेछ। गाउँपालिका स्तरीय समितिको प्रमाणीकरण पश्चात वडाले आफ्नो कार्यालयमा पनि अनुसूची ८ अनुसारको स्टीकर टाँस्न पाउनेछ।
- घ. कुनै पनि वडामा सञ्चालित पूर्ण सरसफाइ अभियानका क्रियाकलापहरूको स्व-अनुगमन तथा अनुगमन गर्दा माथि उल्लिखित सफा र स्वच्छ क्षेत्रका सम्बन्धित सूचकहरूलाई आधार मानी सफा र स्वच्छ अवस्था कायम भए वा नभएको सुनिश्चितता गरिनेछ। सबै वडाका सफा र स्वच्छ क्षेत्र कायम भएपछि क्रमशः नयाँ क्षेत्रलाई सोही प्रक्रिया अनुरूप सफा र स्वच्छ क्षेत्र स्व. घोषणा तथा अनुमोदन एवं प्रमाणीकरण गरिनेछ।
- ङ. यदि कुनै वडाले त्यसको कुनै बस्ती वा टोललाई सफा र स्वच्छ क्षेत्र वा पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र प्रमाणीकरण गराउन औपचारिक अनुरोध गरेमा नगरपालिका स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समितिले ७ दिनभित्र अनुगमन कार्यदल गठन गरी सम्बन्धित निकाय वा क्षेत्रमा अनुगमनका लागि खटाउने छ। उक्त अनुगमनमा खटिएको टोलीले अनुसूची ३ (क) मा उल्लेख गरिएका पूर्ण सरसफाइका सूचकहरू समेटिएको सूचना संकलन फाराम तथा कार्यविधि अनुसार अवलोकन, छलफल, आवश्यक सूचना संकलन गरी उक्त क्षेत्रलाई सफा र स्वच्छ क्षेत्र प्रमाणीकरण गर्न उपयुक्त छ/छैन ठोस रायसहितको प्रतिवेदन नगर स्तरीय समितिमा पेश गर्नेछ। प्रतिवेदन पेश गरेको मितिले बढीमा ७ दिनभित्र समितिको बैठक बसी सफा र स्वच्छ क्षेत्र प्रमाणीकरण गर्न योग्य भए नभएको जानकारी गराउनेछ। यदि योग्य नभएमा सम्बन्धित समन्वय समितिलाई सफा र स्वच्छ क्षेत्र हासिलका लागि गर्नु पर्ने क्रियाकलापहरूको सुझाव सहित पत्राचार गर्नुपर्नेछ। सूचकहरू पूरा गरेको अवस्थामा सफा र स्वच्छ क्षेत्र अनुमोदन एवं कायम गर्न सकिने पत्राचार गर्नुपर्नेछ।
- च. स्वघोषणा गर्दा वा अनुमोदन गर्दा सो सम्बन्धी सूचक पूरा गरेको प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउनुपर्नेछ। कुनै क्षेत्रमा सफा र स्वच्छ क्षेत्रका सूचकहरू पूरा गरी अनुमोदन वा स्वघोषणा भई भएपछि वा संगसंगै पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछ। पूर्ण सरसफाइ सम्बन्धी माथि उल्लिखित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरेर बुँदा ३ (ख)का सूचकहरू हासिल गरे पश्चात् उक्त क्षेत्रलाई पूर्ण सरसफाइ उन्मुख अवस्थाका रूपमा स्व-घोषणा गर्नुका साथै प्रमाणीकरण गर्न सकिनेछ। साथै सफा र स्वच्छ क्षेत्र जस्तै स्व-अनुगमन, अनुमोदन, स्वघोषणा तथा प्रमाणीकरण प्रकृया अवलम्बन गरिनेछ।

अनुसूची २

दफा ८ सँग सम्बन्धित

अनुगमन विधिहरू :

१. स्व-अनुगमन : सरसफाइ अभियानका गाउँ तहदेखि केन्द्रसम्म आफूले गरेका कामहरू र कार्यक्रमका उपलब्धिहरूलाई कार्यान्वयनकर्ता समस्या स्वयंले गर्ने गरी सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको सहभागितामा वार्षिक स्व-अनुगमन गरिने छ।
२. संयुक्त अनुगमन : विभिन्न तहका समन्वय समिति, सहयोगी निकाय, सञ्चारकर्मी, नागरिक समाज, राजनीतिक दल, शिक्षक, विज्ञ तथा लाभान्वित समुदाय आदि सम्मिलित समूहबाट संयुक्त रूपमा अनुगमन गरिनेछ। यस्तो अनुगमन एक तह माथिको समन्वय समितिबाट वर्षमा कमिमा १ पटक गरिनेछ।
३. प्रभाव अध्ययन : पूर्ण सरसफाइका क्रियाकलापहरूको प्रभावका सम्बन्धमा जिल्ला, क्षेत्र र केन्द्रले मातहतका क्रियाकलापहरूको प्रभाव अध्ययन तथा मूल्याङ्कन गर्नेछ।
४. प्रतिवेदन, अभिलेखीकरण र व्यवस्थापन : सरसफाइ प्रवर्द्धन र प्राप्त उपलब्धिको प्रतिवेदन तैयारी र अभिलेखीकरण प्रयोजनका लागि तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीको उपयुक्त संरचना र विधि अपनाइने छ। यसका लागि गा.पा. तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन गाउँपालिका स्तरमा गरिने छ। वडाका समन्वय समितिले नियमित रूपमा आफ्नो गा.पा.का क्षेत्रभित्र रहेका घरपरिवार, सस्था र सार्वजनिक स्थानमा प्रयोगमा रहेका चर्पी, शौचालयको विवरण, खानेपानी सेवाको पहुँच, हात धुने स्थलको व्यवस्था, फोहोरमैला व्यवस्थापन लगायतका अन्य सान्दर्भिक विषयहरू समावेश गरी तथ्याङ्क संकलन तथा अद्यावधिक गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्नेछ। यस प्रकारको सूचनाको अभिलेखीकरण गर्दा उक्त विषयसँग सम्बन्धित बानी व्यवहारका पञ्जर, राम्रा सिकाई तथा अभ्यासहरू र सफलताका अनुभवहरू समेत समावेश गर्नुपर्नेछ।
 - ▶ वडाहरूले सरसफाईसँग सम्बन्धित मात्रात्मक तथा गुणात्मक अभिलेख समेटेर प्रतिवेदन तयार गरी गाउँकार्यपालिकाको सम्बन्धित शाखामा पेश गर्नुपर्नेछ।
 - ▶ गा.पा.ले सरसफाईसँग सम्बन्धित मात्रात्मक तथा गुणात्मक अभिलेख समेटेर प्रतिवेदन तयार गरी जिल्ला समन्वय समितिको सचिवालयमा पेश गर्नुपर्नेछ।

अनुसूची ३
सरोकारवालाहरुको भूमिका र जिम्मेवारी

(क) कार्य संचालन तह

क्र.स.	सरोकारवालाहरु	कार्यक्षेत्र
१	व्यक्ति	चर्पीको समुचित प्रयोग, सरसफाइ, मर्मत सम्भार, व्यक्तिगत सरसफाइ गर्ने स्वस्थकर बानी व्यवहार अवलम्बन गर्ने घर आँगनको सरसफाइ गर्ने सरसफाइ प्रति सचेत नागरिकको रूपमा सार्वजनिक दायित्व निर्वाह गर्ने
२	घरपरिवार	चर्पीको निर्माण, समुचित प्रयोग, सरसफाइ र मर्मत सम्भार गर्ने सरसफाइ सम्बन्धी सामाजिकीकरण गर्ने पानी र खानाको स्वच्छता कायम राख्ने घर आँगन र बरिपरिको सरसफाइ र बगैचा व्यवस्थापन गर्ने स्वच्छकर बानी व्यवहार विकासका लागि परिवारका सदस्य र छिमेकीलाई अभिप्रेरणा गर्ने घरधुरीबाट निस्कने फोहोरमैलाको वर्गीकरण र समुचित व्यवस्थापन गर्ने
३	विद्यालय, विश्व विद्यालय, महाविद्यालय तथा अनुसन्धान संस्थाहरु	सरसफाइका विषयवस्तुलाई पाठ्यपुस्तकमा समावेश गर्ने पूर्ण सरसफाइ सम्बन्धी कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने विद्यार्थी बाल क्लव गठन तथा सक्रियता गराउने बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री चर्पी, यूरिनल तथा खानेपानी सुविधा निर्माण, प्रयोग, सरसफाइ तथा मर्मत सम्भार गर्ने पानीको स्वच्छता कायम राख्ने बरिपरिको सरसफाइ कायम राख्ने स्वच्छकर बानी व्यवहार विकासका लागि विद्यार्थी र समुदायलाई अभिप्रेरणा गर्ने फोहोरमैलाको वर्गीकरण र समुचित व्यवस्थापन गर्ने विपद्को समयमा खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी सचेतना र सामग्री वितरणमा सहयोग गर्ने समुदाय तथा अध्ययनकर्ताहरुका लागि सरसफाइ सिकाइ केन्द्रका रूपमा विकास हुने अनुसन्धान र विकासका क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने सफा र स्वच्छ विद्यालय तथा कलेज प्रवर्द्धन गरी नमुनाको रूपमा प्रस्तुत हुने
४	गाउँ टोल	पूर्ण सरसफाइ सम्बन्धी कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने गाउँ टोल समूहको गठन तथा सक्रियता गराउने प्रयोगकर्ता-मैत्री सरसफाइ सुविधाको स्तरोन्नती र मर्मत सम्भार गर्ने खानेपानीको मुहान संरक्षण, पानीको शुद्धीकरण र स्वच्छता कायम राख्ने गाउँ टोल र बरिपरिको सरसफाइ कायम राख्ने

आज्ञाले,
शोभाराम रिजाल
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत